

УДК 78.087.684.077(477.43)

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2022-35-1-15>

Юлія Миколаївна Баранецька

ORCID: 0000-0002-4065-4100

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри вокалу та диригентсько-хорових дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
baranetsk@ukr.net

Світлана Володимирівна Коханська

ORCID: 0000-0003-0993-3248

старший викладач кафедри музикознавства, інструментальної
підготовки та методики музичної освіти
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
kokhanskaya7@gmail.com

СПЕЦИФІКА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО МУНІЦИПАЛЬНОГО ХОРУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Мета роботи — здійснення ґрунтовного аналізу культурно-просвітницької діяльності Хмельницького академічного муніципального хору в умовах російсько-української війни.

Методологія дослідження — полягає у використанні комплексу методів дослідження, зокрема: аналізу, синтезу та узагальнення інформації з мистецтвознавчої літератури, а також методичних джерел в аспекті досліджуваної проблеми; системно-структурному та діяльно-особистісному аналізі культурно-просвітницької діяльності Хмельницького академічного муніципального хору в умовах російсько-української війни.

Наукова новизна — полягає в тому, що вперше здійснено аналіз особливостей культурно-просвітницької діяльності, яку організовує та здійснює Хмельницький академічний муніципальний хор в умовах війни.

Висновки. У статті доведено, що активна культурно-просвітницька діяльність Хмельницького академічного муніципального хору відіграє важливу роль та є, конче, необхідною для перемоги у російсько-українській війні. Численні благодійні акції, фестивалі, конкурси, концерти, флешмоби, що організовує та проводить цей чудовий професійний колектив, спрямовані на популяризацію культурної та духовної спадщини нашої держави, а також підтримку Збройних Сил України

в нерівній боротьбі з ворогом. Своім єдиним мистецьким фронтом виконавці, завдяки хоровому співу, намагаються транслювати усьому світу те, що ми найбільш цілісна, згуртована та непереможна нація, яка безмежно пишається своєю культурою, звичаями і традиціями та спроможна зайняти гідне місце у цивілізованій європейській спільноті. Популяризація хорового мистецтва кожного куточку України, від заходу до сходу, від півдня до півночі, шляхом проведення численних фестивалів, конкурсів, концертів, флешмобів, благодійних акцій різного формату, з кожним кроком, наближує нас до перемоги і дає зрозуміти усьому цивілізованому світу, що ми найбільш цілісна, згуртована та непереможна нація.

Ключові слова: культурно-просвітницька діяльність, Хмельницький академічний муніципальний хор, хорове мистецтво, особливості репертуарної політики, російсько-українська війна.

Baranetska Juliya Mykolaivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Vocal and Conducting and Choral Disciplines of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Kokhanska flvitlana Volodymyrivna, Senior Lecturer at the Department of Musicology, Instrumental Training and Methods of Music Education of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

The specifics of the cultural and educational activity of the Khmelnytskyi academic municipal choir in the conditions of the Russian-Ukrainian war

Research objective – implementation a thorough analysis cultural and education activity Khmelnytskyi academic municipal choir in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The methodology of research – consists in the use of a complex of research methods, in particular: analysis, synthesis and generalization of information from art literature, as well as methodical sources in the aspect of the investigated problem; system-structural and activity-personal analysis cultural and educational activity Khmelnytskyi academic municipal choir in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The scientific novelty – lies in the fact that the analysis of the features of cultural and educational activity, which organizes and provides Khmelnytskyi academic municipal choir in conditions of war was implemented for the first time.

Gonclusions. In the article proved, that the active cultural and educational activity of Khmelnytskyi academic municipal choir plays an important role, and is absolutely necessary to win the Russian-Ukrainian war. Numerous charity events, festivals, competitions, concerts, flash mobs, which are organized and conducted by this wonderful professional team, are aimed on the popularization cultural and spiritual heritage of our state, as well as support armed forces of Ukraine in the unequal struggle with an enemy.

Performers thanks to the choral singing, try to broadcast to the whole world that we are the most holistic, united and invincible nation, that is infinitely proud of its culture, customs and traditions and is able to take a worthy place in civilized European community. Popularization of choral art in every corner

of Ukraine, from west to east, from south to north, by holding numerous festivals, competitions, concerts, flash mobs, charity events of various formats, with each step, brings us closer to victory and makes it clear to the whole civilized world that we the most integral, cohesive and invincible nation.

Key words: *cultural and educational activity, Khmelnytskyi academic municipal choir, choral art, peculiarities of repertory policy, Russian-Ukrainian war.*

Актуальність теми дослідження. Так історично склалося, що на хорове мистецтво завжди покладено величну місію – об'єднання та духовного згуртування українського народу, адже воно являється його душею, транлює найвищі цінності та естетично виховує. Одним із пріоритетних питань, в процесі інтеграції нашої країни у світове європейське співтовариство, є відродження, збереження та примноження своєї духовної спадщини, презентація пісенної та музичної культури усьому цивілізованому світу. Місто Хмельницький здавна вважають культурним осередком перлини Поділля, у якому, беззаперечно, досить широко представлена мистецька та культурна скарбниця нашого краю. Сьогодні, тут, функціонує безліч різноманітних потужних, професійних, мистецьких хорових колективів, які гідно представляють місто та область на світовій культурно-мистецькій арені. Яскравим зразком такого колективу є, Хмельницький академічний камерний хор під керівництвом Заслуженого діяча мистецтв Цмура Ігоря Івановича.

Варто зазначити, що діяльність даного мистецького колективу опинилася в полі зору таких провідних науковців та мистецтвознавців, як: С. Бадєєва, М. Кульбовського, О. Морача, Р. Римар, однак ними вона розглядалася, лише, в контексті аналізу історичного процесу регіонального хорового мистецтва.

Мета дослідження. Здійснення ґрунтовного аналізу культурно-просвітницької діяльності Хмельницького академічного муніципального хору в умовах російсько-української війни.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснено аналіз особливостей культурно-просвітницької діяльності, яку організовує та здійсню Хмельницький академічний муніципальний хор в умовах війни.

Виклад основного матеріалу Торкаючись екскурсу щодо історії створення творчого колективу варто зазначити, що саме квітень, 1998 року, став досить знаменним для любителів

хорового мистецького простору Хмельниччини, адже в цей день було засновано, на той час, Муніципальний камерний хор. Сучасні мистецтвознавці називають його одним із елітарних колективів України. Засновником та першим художнім керівником творчого колективу, по праву, вважають Заслуженого артиста України Олександра Полянського, який плідно працював у творчому тандемі з професором Вінницького Державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Віталієм Газінським, що виконував, на той час, обов'язки головного диригента. Численні наполегливі та клопіткі репетиції дали свої позитивні результати – у серпні, 1998 року, з успіхом відбувся перший виступ хорового колективу, що справив на слухача позитивні враження та залишив бажання слухати його вкотре.

Однак, найвищого ступеня досконалості і міжнародного визнання набув колектив саме під орудою вже вищезгаданого Ігоря Цмура. Філігранно відточуючи колективну злагодженість, артистичну витонченість, звукову та динамічну гнучкість митець підняв колектив до найвищого щабля досконалості та вивів його на світовий рівень. Він став володарем найвищих нагород беручи участь у різноманітних всеукраїнських, регіональних та міжнародних конкурсах-фестивалях, показуючи свою високу виконавську професійну майстерність та значні результати творчої діяльності, за що, в грудні 2012 року отримав офіційно статус академічного.

Цей колектив, за словами кандидата мистецтвознавства Р. Римар «репрезентує більш мобільний і розмаїтий тип виконавства, як за вибором репертуару, так і за манерою виконання» [6, с. 14].

І це дійсно так адже досить цікавим, змістовним, багатограним та різностильовим є репертуар Муніципального академічного камерного хору, що являється його візитною карткою завдяки якому транслюється музична хорова культура в маси. Творча спадщина колективу налічує понад 500 кращих зразків хорових творів, як сучасних, так і зарубіжних композиторів, серед них: Л. Дичко, В. Стеценка, М. Лисенко, М. Леонтовича, Є. Станковича, В. Зубицького, Г. Гаврилець, М. Шуки, М. Колесси, М. Балери, Й. Баха, О. Лассо, А. Вівальді, В. Моцарта, Й. Брамса та багато інших.

Однак, досліджуючи тенденції актуалізації регіонального хорового мистецтва України на прикладі Хмельницького

академічного муніципального камерного хору науковець О. Маращ, в особистому інтерв'ю з Ігорем Цмурем, спробував в'яснити деталі щодо репертуарної політики колективу, у якому маестро чітко окреслив, смаки та уподобання слухачів, зокрема: духовна і народна музика, особливо жартівлива, джазові композиції, а також твори розважального характеру. Поряд з цим Ігор Іванович звернув увагу на те, що, під час вибору репертуару іде орієнтація, здебільшого, на непрофесійного слухача, що, за його словами ускладнює ситуацію, оскільки йому важче зрозуміти сучасну професійну музику [5, с. 10].

В свою чергу, досліджуючи жанрову побудову системи сучасної академічної хорової музики, кандидат мистецтвознавства О. Батовська зазначає, що «хоровий жанр характеризується конкретною соціокультурною ситуацією, у яку включаються твори: колядки, концерти, меси, ораторії, оди тощо» [2, с. 99].

Так і в творчого колективу, жанрова палітра творів вирізняється своєю різноманітністю, починаючи від давньоукраїнських церковних мелодій, української духовної пісенної спадщини, класичної та сучасної української музики, обробок українських народних пісень, закінчуючи творами з шумовими ефектами та використанням перкусії, із соло духових і струнно-смічкових інструментів, а також композиціями з біт боксом в аранжуванні для хору. Так, муніципальний академічний камерний хор став майданчиком для новаторства, творчості та креативності як самого керівника, так і хористів.

Поряд з цим, яскравими хоровими шедеврами з специфічною звуковою палітрою дають можливість насолоджуватися слухачеві сучасні композитори Станіслав Ярецький, Микола Хлебан, Віталій Самолюк, Віталій Іванов, які, до речі, є учасниками цього ж хорового колективу. Їх творчість стала актуальною, у зв'язку із сучасними викликами, які, беззаперечно, торкнулися мистецької галузі і спричинили пошук нового та оригінального музичного матеріалу, який би поширювався на різну вікову слухачську аудиторію. Саме це, на даному етапі, стало пріоритетним як для керівника колективу Ігоря Цмура, так і хористів, як, до речі, з досить великим ентузіазмом сприйняли його новаторські впровадження.

Тож не дивно, що сучасний музикант, краєзнавець М. Кульбовський, даючи оцінку діяльності колективу окреслює його

нову концепцію, що полягає, перш за все, у творчому амплуа хору. За його словами: «зі статистичної концертної одиниці, зазвичай розміщеної на сцені, хор став рухомою театралізованою трупкою з функціями оперного хору» [3, с. 14]. Микола Михайлович глибоко переконаний у тому, що «творчою знахідкою хору є створення стереофонічного звучання, коли хористи влаштовуються в каре по периметру концертного залу, що дало змогу обрушити звук на слухачів звідусіль» [3, с. 14].

В свою чергу, С. Бадєєв публікуючи статтю, присвячену 15-річчю з дня створення колективу, зазначив, що «традиційно, колективу притаманна академічна вокальна манера з помірним використанням сонористичних прийомів таких, як: гамір, шепотання, стукіт, тощо [1, с. 14].

Поряд з цим, досліджуючи українське хорове мистецтво ХХ століття науковець А. Лашенко глибоко переконаний у тому, що «хорове мистецтво має унікальну можливість впливу на політичну орієнтацію суспільства» [4, с. 71], саме тому, за його словами «функції хорової діяльності весь час зумовлювалися певними соціально-історичними, політичними та світоглядними установками» [4, с. 75].

Так, сучасні реалії сьогодення, в яких наша держава змушена шляхом воєнних дій, починаючи з 2014 року, виборювати право бути незалежною та суверенною, чіткою позицією як керівника колективу, так і його учасників було об'єднатися одним спільним мистецьким фронтом і спрямувати свої орієнтири на допомогу Збройним Силам України, влаштовуючи численні акції, що мають на меті збір коштів, а також пропагування української музики не лише в Україні, але й далеко за її межами. Своєю творчість Хмельницький академічний муніципальний камерний хор заявляє про те, що українській мові, українській культурі та загалом, Україні, однозначно, бути і все інше – нам чуже.

У зв'язку з цим, Хмельницький академічний муніципальний камерний хор став ініціатором зустрічі із сучасним композитором Євгеном Петриченком, автором симфонії-перформанс під назвою «Осяяні чорним сонцем», присвяченої до 30-річчя від Дня Незалежності України. Зміст симфонії розкриває символи східної України, яка першою взяла на себе удар війни та торкається творчості Василя Стуса – активного представника українського дисидентського руху, а також

Миколи Чернявського – автора першої виданої українськомовної збірки на Донбасі. Любителі хорового мистецтва мали можливість одержати насолоду від справжнього українського вокально-хорового мистецтва і відчутти глибину його ширості, вишуканості та грації. Також хоровим колективом було підготовлено та виконано твір «То не птиця, то не горлиця» з кантати «Дума про Україну», присвячений до 100-річчя від Дня народження українського композитора, оперного співака, культурного та громадського діяча, її автора Сергія Козака.

Не менш прийнятний патріотизмом виявився унікальний online-концерт під назвою «Подих часу», у програмі якого було представлено неперевершені зразки хорової музики сучасної композиторки Ірини Алексійчук. Також слухачі мали можливість почути чудові розповіді самої авторки, що мали на меті налаштувати їх перед кожним шедевром. Програма концерту була наповнена різним за жанром творами, зокрема: «Колядка», «Мій голос до Господа», «Свят, свят, свят Господь Саваоф», кантат-медитація «Подих часу», а також три балканських народних пісні з репертуару В. Павловича «Царевчева ліра». Також, в рамках фестивалю «Хмельницький камерфест», колектив став учасником авторського концерту цієї ж композиторки.

Досить видовищною стала фольклорна різдвяна ораторія у виконанні колективу, під назвою «Буковинське Різдво», де кожна частина вирізняється своєю специфічною структурою та музичною формою. Слухачі мали можливість насолодитися шістнадцятьма автентичними мелодіями, записаними в селі Барбівці, що на Буковині. Цікавим є те, що у традиціях цього села, де панує досить сильна творча енергетика, відображено усю велич культури нашого народу, яку професійні виконавці намагалися донести і передати своєму слухачеві.

Великим досягненням творчого колективу під керівництвом Ігоря Цмура є створення націєтворчих проєктів, у вигляді хорових флешмобів на меті яких – популяризація імен великих, талановитих українців засобами хорового мистецтва. Варто зазначити, що їх тематика обиралася у відповідності до календаря знаменних дат.

Так, дві постаті, що жили і творили на святій українській землі, зокрема широковідомий художник, письменник Микола Реріх та композитор, випускник Хмельницького музичного коледжу імені В. Заремби Сергій Левін, надихнули

хористів на виконання їх творчого триптиху під назвою «Благословенному». Цікавим є той факт, що геній українського народу Тарас Шевченко був духовним вчителем М. Реріха, саме це стало поштовхом до тривалої ним експедиції Україною, в XIX столітті.

Не менш вражаючим виявився, відзнятий творчим колективом, фільм-вистава під назвою «Пам'ятники Богдану оживають», присвячений 425-річчю від Дня народження відомого українського гетьмана Богдана Хмельницького.

Варто зазначити, що весь музичний супровід до нього написав сучасний композитор, учасник та соліст колективу Станіслав Ярецький, а режисура – учасниці колективу Юлії Алексеєвої. Особливим є те, що в основі цього культурного проекту лежить грандіозне вуличне дійство, під час якого досить гармонійно поєднано хорове мистецтво та хоровий театр.

Поряд з цим, великим досягненням колективу стало виконання творів Романа Сімовича («Коломийка», «Ой зацвіли фіялочки»), Олександра Стеблянки «Зацвіла в долині» на слова Т. Шевченка, а також ораторії Віктора Камінського «Іду. Накликую. Взиваю» на віші Андрія Шептицького, що спрямовані, перш за все, на формування національної свідомості громадян.

Досить видовищним виявився весняний відеокліп, так звана своєрідна джазова хорова обробка ліричних творів Лесі Українки «На зеленому горбочку» (музика Станіслава Ярецького) та флешмоб під назвою «Мовчати», присвячений Дню пам'яті Андрія Кузьменка. Особливістю даного флешмобу є те, що він був проведений у торговому центрі міста, де хор розташувався не у традиційному стилі, а на сходинах ескалятора. Саме це дало можливість більше передати художній образ виконання у відповідності до тематики.

Продовжуючи традицію популяризації української культури, згодом, хор презентував відеофільм «Марево гір» присвячений 590-річчю заснування міста Хмельницького (музика і слова Станіслава Ярецького). Уся атмосфера була пройнята духом мольфарської магії, стародавніх легенд та обрядів, оскільки центром знімального майданчику став мальовничий карпатський край поруч із Манявським водопадом. Мета такого грандіозного проекту – показати чудовий куточок нашої давньої, автентичної та досить багатобарвної України – Карпати.

Досліджуючи репертуарну політику хорового колективу варто зазначити, що починаючи із 2014 року, він не виконує твори російською мовою. Таким чином, творчий колектив виявив солідарність у боротьбі з ворогом, переконуючи, що мистецтво і свобода є нероздільними. Так, з метою вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні, завдячуючи яким, у сучасних книгах написано нову сторінку в історії нашої держави, що ціною свого життя розпочали відстоювати право за незалежність України та свободу її громадян, Хмельницький академічний муніципальний камерний хор долучився до виконання реквієму сучасного композитора, учасника творчого колективу Віталія Самолюка, тим самим, увіковічнивши пам'ять Відважних, Самовідданих, Незламних та Нескорених.

Поряд з цим, на сучасному етапі розвитку суспільства, одним із пріоритетних завдань нашої країни є набуття повноцінного членства у Європейському Союзі. Так, Хмельницький академічний муніципальний камерний хор, не стоячи осторонь активно долучився до виконання поставлених завдань. Спільно із муніципальним естрадно-духовним оркестром, в рамках фестивалю «З Європою в серці» було створено проект «Барви Італії», під час якого слухачі мали можливість доторкнутися до краси та вишуканості цього міста, а також отримати насолоду від романтичної музики цієї країни. У виконанні творчих колективів прозвучали хорові шедеври таких італійських композиторів, як: Антоніо Лотті, Томасо Альбіноні, Феліче Анеріо, Франческо Верачіні, Енніо Морріконе тощо. Поряд з цим, Хмельницький академічний муніципальний камерний хор був організатором VI Відкритого фестивалю хорової музики під назвою «Співоча асамблея», що мав на меті проведення спільних виступів колективів різних країн світу, обмін досвідом між учасниками та хорового концерту під назвою «Англомовні хіти», під час якого прозвучали шедеври таких солістів та гуртів, як: The Chordettes, M. Jackson, Lady Gaga, Beyonce, The Beatles, ABBA, Europa, The Rolling Stones, Queen, Frank Sinatra.

З метою популяризації українського хорового мистецтва у Європі, колектив бере участь в різноманітних фестивалях та конкурсах таких країн, як: Бельгія (Міжнародний фестиваль «Інзадафест»), Польща (II Міжнародний фестиваль хорових колективів «Чехановія Кантанс»), Литва (Міжнародний Пасхальний фестиваль музики «Resurexit»),

Болгарія (Міжнародний травневий хоровий конкурс професора Г. Дімітрова), Словенія (Міжнародний хоровий конкурс «Марібор»), Франція (Міжнародний хоровий музичний фестиваль «Nancy voix du monde»), Сербія (Міжнародний фестиваль камерних хорів і вокальних ансамблів), Італія (Міжнародний хоровий співочий конкурс «С.А. Seghizzi»), Іспанія (Міжнародний конкурс хабанер та поліфонії), Німеччина (XXI Міжнародний фестиваль військової музики «Musik Pavade 2020») та ін.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене слід зробити висновки про те, що, вже впродовж чверть сторіччя своєї діяльності, Хмельницький академічний муніципальний хор дає можливість любителям та поціновувачам хорошого мистецтва насолодитися прекрасними зразками як української так і зарубіжної музики. Творчий колектив, завдяки своїй активній культурно-просвітницькій роботі здійснює вагомий внесок у розбудову нашої країни, навіть попри ті сучасні виклики, які перед нею стоять. Популяризація хорошого мистецтва кожного куточку України, від заходу до сходу, від півдня до півночі, шляхом проведення численних фестивалів, конкурсів, концертів, флешмобів, благодійних акцій різного формату, з кожним кроком, наближує нас до перемоги і дає зрозуміти усьому цивілізованому світу, що ми найбільш цілісна, згуртована та непереможна нація. Але варто пам'ятати, що за прекрасною, професійною, видовищною концертною програмою стоять щоденні багатогодинні репетиції та наполеглива, клопітка праця, у непростих сучасних умовах, яка, попри все, дає свої позитивні результати адже за справу беруться справжні професіонали, які безмежно закохані у хороше мистецтво, зберігають його, примножують та транслюють суспільству.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бадєєв, С. Відзначив по-модерному своє 15-ліття муніципальний хор. *Проскурів*. Хмельницький, 2013. № 23. С. 14.
2. Батовська О. М. Жанрова побудова системи сучасної академічної хорової музики а саррелла. *Науковий вісник Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової*. Вип. 28. Кн. 2 : Музичне мистецтво і культура. Одеса, 2019. С. 105.
3. Кульбовський М. Нова концепція муніципального хору. *Проскурів*. Хмельницький, 2012. № 20. С. 14.

4. Лашченко А. Українське хорове мистецтво ХХ століття. Вип. 10 : Мистецтвознавство України. 2009. С. 71–75.

5. Марач О. М. Актуалізація регіонального хорового мистецтва України у діяльності Хмельницького муніципального камерного хору: за матеріалами інтерв'ю з маестро Ігорем Цмуром. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. № 2. Мистецтвознавство. 2012. С. 36–42.

6. Рymar Р. Хорове мистецтво Хмельниччини в контексті історичного процесу (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 Теорія та історія культури / Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка. Львів, 2008. 20 с.

7. Хмельницький академічний муніципальний хор. Взято з <https://choir.km.ua/>. Дата звернення (19.07.2022).

REEERENGEFI

1. Badyeyev, S. (2013). Vidznachyv po-modernomu svoje 15-littya munitsypalnjy xor. *Vol. 23 : Proskuriv*. Khelnytskyj, 2013. p. 14 [in Ukrainian].

2. Batovska, O. M. (2019). Zhanrova pobudova systemy suchasnoyi akademichnoyi xorovoyi muzyky a cappella. *Naukovyj visnyk Odeskoyi nacionalnoyi muzychnoyi akademiyi imeni A.V. Nezhdanovoyi*. Vol. 28. Kn. 2 : *Muzychne mystecztvo i kultura*. Odesa, p. 105 [in Ukrainian].

3. Kulbovskyj, M. (2012). Nova koncepciya municypalnogo xoru. *Vol. 23. Proskuriv*. Khelnytskyj, p. 14 [in Ukrainian].

4. Lashhenko, A. (2009). Ukrayinske xorove mystecztvo XX stolittya. *Vol. 10 : Mystecztvoznnavstvo Ukrayiny*. pp. 71–75 [in Ukrainian].

5. Marach, O. M. (2012). Aktualizaciya regionalnogo xorovogo mystecztva Ukrayiny u diyalnosti Khelnytskogo munitsypalnogo kamernogo xoru: za materialamy intervyyu z maestro Igorom Czmurom. *Naukovi zapysky Ternopil'skogo nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Gnatyuka*. Vol. 2. *Mystecztvoznnavstvo*. pp. 36–42 [in Ukrainian].

6. Rymar, R. (2008). Xorove mystecztvo Khmelnychchyny v konteksti istorychnogo procesu (druga polovyna ХІХ – початок ХХІ ст.) : avtoref. dys... kand. mystetstvoznnavstva : 26.00.01 Teoriya ta istoriya kultury / Lvivska nacionalna muzychna akademiya imeni M.V. Lysenka. Lviv. [in Ukrainian].

7. Khelnytskyj munitsypalnyi kamernyi xor. Retrieved from <https://choir.km.ua/>. (last accessed 19.07.2022.

